

... Ove članke nazvah *Ogledi*, jer nisu ništa drugo. zna kako sam ih pisao, u kolikim nevoljama, neće se čuditi da nisu bolji. Ako se oblikom odvajaju od *Pokušaja* velikog Montaignea, trudio sam se stići učitelja iskrenošću, i to naročito ističem, ne plašeći se opaske da je prava iskrenost nehotimična. I slavni gaskonjski plemić je znao da je iskren (...) *Ogledi* su odmorišta, stanice na mom putu k slobodi i obrazovanju (...) Ova sveska je preludij, slobodna varijacija, kao kada svirač prije koncerta kuša prste i gudalo...

FELJTON

Baš kad se moglo učiniti da je pitanje pregleda proze u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća ovime riješeno, pojavio se mjestimice, a pogotovu u prikazu eseja, još jedan pojam koji traži da ga se u najmanju ruku uzme u obzir. Riječ je o *feljtonu* (franc. *feuilleton*) koji se nerijetko smatra književnim oblikom, a koji smo u dosadašnjem izlaganju u pravilu spominjali uz časopise i novine. Uostalom, otuda i potječe.

Naime, pariški liječnik Théophraste Renaudot izdavao je od 1630. oglasnik pod naslovom *Feuille d'avis du bureau d'adresser*, poznat pod skraćenim imenom *Feuilleton*, a sadržavao je i kratak informativno-zabavni dio s prikazima kazališnih predstava, anegdota, biografijama, putopisima i sl. Potom se 1800. u pariškom *Journal des Débats* pojavila rubrika sličnih, ponešto slobodnije i duhovitije obrađivanih sadržaja pod naslovom *Feuilleton*. U prvo vrijeme bio je to poseban list, a potom tek crtom odvojen dio (*podlistak*) od ostalih tekstova, koji su donosili gospodarske i političke sadržaje. Dobar odjek priloga u feljtonu i među piscima poput V. Hugoa, Sainte-Beuvea i T. Gautiera, pridonio je njegovoj popularnosti, proširio se ubrzo po cijeloj Europi te postao omiljenom novinskom rubrikom. Među feljtonistima našli su se najistaknutiji pisci, poneki upravo feljtonu dugujući popularnost, npr. Turgenjev, Čehov, Dostojevski, Majakovski, Gorki, H. Belloc, G. K. Chesterston, J. Neruda, J. Hašek, K. Čapek ili u nas A. Šenoa, Matoš, Zagorka i dr.

U hrvatskoj kulturi, rekli smo, prvi takav feljton – Vukotino-viceve *Zimske misli* – pojavio se u Gajevim novinama 1841. U njima se autor dotiče niza različitih tema poput ilirstva i narodnosti, odnosa Hrvatske i Slavonije, mladeži, balova, književnosti, jezika, njemačkog kazališnog repertoara i sl. – sve u duhu preporodnoga rodoljublja, nerijetko duhovito i kritično, pa i s dozom ironije kad govori npr. o zagrebačkom građanstvu. Nakon Starčevićevih priloga u Nevenovu podlistku *Tobolac* 1853. feljton postaje glavnim dijelom središnjega nacionalnog lista Pozor/Obzor (1861-1941), u kojemu pišu gotovo svi kulturni radnici toga doba (Kukuljević, Veber, Crnčić, Marković, Rački, Klaić, Smičiklas i dr.).

Pokraj prikaza i rasprava o različitim temama, najviše je putopisnog štiva, a “jedini čisti feljtonist” (J. Horvat) bio je *Petrica Kerempuh*, tj. August Šenoa, koji svojim *Praškim listićima* po uzoru na praškog si prijatelja Jana Nerudu zapravo osniva 1862. Pozorov listak. Ušavši 1866. u redakciju Obzora kao jedini stalni vanjski suradnik zadužen za kritiku, otpočinja i drugi svoj feljtonski niz pod imenom *Zagrebulje*.

Obzor je ubrzo počeo prostor svoga podlistka popunjavati i romanima praveći prve *bestsellere* kako se pokazalo s Becićevom *Kletvom nevjere* (1876), pa sve do Marije Jurić i njezina romanesknog prvijenca *Roblje* (1899), a onda i *Vladka Šaretića* (1903), gdje je prvi put upotrijebila pseudonim Zagorka.

Nakon prva dva romana Zagorka je kao Obzorova feljtonistica nastavila pisati memoarske feminističke feljtone, tj. niz članaka u čijem su središtu bile žene i njihovi problemi (1904). I prvi naš krimić, Zagorkina *Kneginja iz Petrinjske ulice*, bit će objavljen kao feljtonski roman, i to 1911. u Hrvatskim novostima, jednom od prvih naših “krajcaraških” listova, a pod izmijenjenim naslovom ponovila ga je u svome *Ženskom listu* 1925-27. U međuvremenu već se bio na stranicama Obzora pojavio i prvi naš utopijski SF-roman *Na Pacifiku* 2255. Milana Šufflaya (1924).

Šenoinim tragom išli su i drugi Obzorovi suradnici, npr. V. Korajac s političko-satiričnim *Razgovorima među četiri zida*, dok

je stihovanim feljtonom *Smrt age birokrata* zapravo parodirao slavni Mažuranićev spjev, što će potom učiniti i A. Kovačić travestijom *Smrt babe Čengićkinje*. Drugi slavonski humorist J. Jurković, pokraj već spominjanih eseja i kritika, ostavio je također i nekoliko feljtona u *Obzoru*, itd. No, najplodniji i po mnogim značajkama najava ne samo Matoša, nego i našega proznog modernizma, bio je R. F. Jorgovanić sa svojom bogatom zagrebačkom feljtonistikom kojom je za kratkog života punio stranice *Obzora* i drugih časopisa. Feljtonist *Narodnih novina* bio je i Janko Ibler (Desiderius), a potkraj života A. G. Matoš je 1912-13. također surađivao u uglednome *Obzoru*, i to nakon bogatoga iskustva stalnog feljtonista prvo beogradskih tiskovina, a potom Hrvatske slobode i drugih pravaških listova.

Usporedo s *Obzorom* izlazio je *Vienac* kao središnji književni časopis u čijem su *Listku*, kako se zvao njegov feljton, objavljena tri najznačajnija romana 19. stoljeća – *Zlatarovo zlato*, *U registraturi* i *U noći*. Kako je rastao broj hrvatskih novina i časopisa, sve se više i mladih i afirmiranih književnika posvećivalo feljtonistici, naročito nakon pada Khuenova režima, koji se događa u vrijeme općeg procvata europskog feljtona. Gotovo su svi vodeći pisci našega modernizma istodobno i među vodećim feljtonistima. Premda mu je književna karijera bila prekratka, i J. Polić Kamov je ostavio relativno brojne feljtone napisane u Italiji, pa se dobrim dijelom i odnose na talijansku književnost, umjetnost i politiku, a objavljivao ih je uglavnom u *Pokretu*. Nakon Matoša feljtonistiku će na najvišoj razini nastaviti T. Ujević, koji je feljtonu pripisivao skraćivanje i stezanje – “da na kraju ne ostane ništa” te mladi Krleža, koji je svoje mišljenje o feljtonima i njihovu sadržaju iznio u romaneskonm prvijencu *Tri kavalira gospođice Melanije* (1920).

Sve su svemu feljton kao novi tip kulturne prakse i u nas se od prvih novina i časopisa nametnuo kao sve popularniji oblik tekstualne proizvodnje, a s njime i dvojbe u pogledu njegova poimanja. S jedne strane očito je da se radi o rubrici u novinama

i časopisima, s druge o kraćim, mahom narativnim prilogima s aktualnim temama koji su – bez obzira o čemu govorili – uvijek izloženi zanimljivo, lako i jednostavno, pa ih je publika rado čitala. U tome se smislu čini da je moguća trojaka definicija feljtona – kao rubrike u tiskanome mediju, književnoga žanra i stila.

Najmanje je sporan sadržaj feljtona, jer – kako smo vidjeli – on može uključivati baš sve, pa bi moguća klasifikacija feljtona po tome kriteriju mogla ići unedogled. No, što god bila tema feljtona, ona se u svome primarnome mediju mora izložiti novinarski kratko, jasno i zanimljivo. Čak i kada se radi o cijelim romanima, oni nisu samo tehnički prilagođeni mediju tako da se objavljuju u fragmentima, već se njihovi nastavci, odnosno epizode, prekidaju u pravilu baš kad je najnapetije. Znajući to, pisci i sami svoje pisanje prilagođuju toj činjenici. Da to može biti delikatan posao, pokazao je slučaj Kovačićeva romana *Među žabari*, koji je u nastavcima neko vrijeme izlazio u karlovačkome Balkanu, a onda su čitatelji – prepoznavši se u njemu – reagirali kod urednika, pa je roman obustavljen.

Feljton u osnovi pokazuje da se književnost i novinarstvo kao nova profesija međusobno ne moraju isključivati, štoviše, da novinski tekstovi mogu imati visoku književnu vrijednost. Za Matoša se književnost “sa boljim novinarstvom već poistovetila”, a za Ujevića feljton označava ulazak književnosti u novinarstvo, ali i “ustoličenje novinarstva usred književnosti”. Feljton je sa svojim sadržajem postao svojevrsna metafora koja odražava apstraktne elemente svakodnevice i tako pomaže čitatelju prepoznati uzbudljivost dnevnih zbivanja te čini život konkretnijim (W. Haack). Bilo je pokušaja da se esej proglasi legitimnom časopisnom formom, a članak novinskom, pa se u tome smislu i predlagalo razlikovanje novina od časopisa, tj. bit novina čini “članak” kao neposredni eho događaja, rođen i pisan iz ugođaja trenutka, a bit časopisa čini esej, “pokušaj” rješavanja viših interpretacijskih, biografskih, znanstvenih ili umjetničkih zadaća, kako je to 1919. tumačio H. Diez.

U svakome slučaju jedan publicistički žanr svojim je medijskim svojstvima bitno odredio zajednički stil svoga sadržaja. Taj se stil naziva feljtonskim, a određuje ga “živ i popularan način obrade aktualnih pitanja od općeg društvenog značenja” – kako to stoji u većini leksikona. Aktualnost svrstava feljton među “nefikcionalne pripovjedačke književne žanrove” (M. Solar). Međutim, feljtonski stil nije određivao samo tekstove unutar novinskih rubrika, nego su jednostavnost i lakoća, a nerijetko i površnost, postali dijelom općega ukusa i stila koji je s vremenom zavladao i izvan žurnalistike – baš kao što su i novinari sve češće postajali pisci.

KRITIKA

Kao svi dosadašnji književni oblici tako i kritika ima šire i uže, odnosno opće i posebno značenje. U najširem smislu kritika je način mišljenja o bilo čemu, a karakterizira ga sumnja u nešto, odnosno dovođenje u pitanje bilo čega. Osim što uključuje alternativu, takvo mišljenje u osnovi ide u dva smjera – afirmacije ili negacije, a ključno je da se i za jedan i za drugi smjer pronalazi argumentacija koja stvara okvir za donošenje odluke, odnosno suda i ocjene kao rezultata. U tome smislu može se reći da je kritika stara koliko i ljudsko mišljenje, ili – riječima Alberta Thibaudeta – da je kritička svijest ionako dio svake ljudske djelatnosti.

Sama riječ *kritika* izvorno je starogrčkog podrijetla [ ] / *kritik* [*téchn*], izvedeno iz / *krínein*, što znači razlikovati, razmatrati, birati, suditi, tj. umijeće prosuđivanja. S manjim modifikacijama ova je riječ ušla u sve europske jezike (franc. *critique*, engl. *critique* ili *criticism*, njem. *Kritik*, španj. *crítica*, tal. *critica*, rus. *kritika*), pa tako i u hrvatski, u kojemu se tijekom 19. st. nerijetko razumijevala i pod nazivom pretresanje ili rasuđivanje, odnosno ocjena ili procjena te sud i suđenje. U našem se suvremenome